

D • N
31/12 1958

Till försvar för vår tid

Professor Pieter Geyl hör till samtidens mest berömda historiker, känd inte blott av fackmännen som en utmärkt forskare, utan också av bildade lekmän som föreläsare, debattör och introduktör i historiska och historiografiska frågor. Geyl har inte, det framgår av det sagda, vunnit sitt rykte som utformare av sådana förment vetenskapliga teorier som vill ge slutgiltiga svar på lösliga problem. Han är inget Spengler eller Toynbee. Tvärtom är det genom lidelsefull raktighet, genom kritik av hugskott och system som han blivit något av ett intellektuellt samvete långt utanför sitt holländska hemlands gränser. Då han för kort tid sedan avgick från sin professur i Utrecht höll han en föreläsning om "Den västliga kulturens vitalitet", som det finns skäl att begrunda och diskutera. Geyl talar här som historiker, men också som demokrat och humanist — sin övertygelse och sin sinnesstyrka har han bestyrkt som motståndsmän och fänge i nazistiska koncentrationsläger.

Vi bevittnar i dag, liksom under många tidigare skeden, tendenser att nedsätta den kultur i vilken vi lever, att framhäva dess svagheter och finna svagheter även i vad som ansetts vara dess heder, att med en blandning av svärmod, ångest och belåtenhet förutspå dess undergång. Mot allt detta ställer Geyl synpunkter som belyser den västerländska kulturens framgång och styrka. Allt tal om "en kulturens nedgång", slår han till en början fast, är oklart intill gränsen för det meningslösa. En kultur är inte något bestämt och stabilt, den genom-

går ständigt ändringar och växlingar; från en utgångspunkt är vad som sker ett tecken på blomstring, från en annan ett bevis på förfall; varje förutsäggelse förnekar "den oändligt uppfinningsrika framtidens suveränitet". Men det är lätt att klarlägga att enligt tämligen allmänt omfattade värderingar föreställningarna om förfall och förintelse är oreflekterade, överdrivna eller falska.

Avkristningen inom vår kultur är en av angreppslinjerna, skriver Geyl. Vad man kallar materialismen, inriktningen på och strävan efter timligt välstånd, gör enligt en katolsk författare vår tid till "den öken som uppstår vid Guds frånvaro". Den jämförelse mellan det förflutna och det närvarande som ligger bakom sådana ut-sagor är ohållbar. "Historikern vet — eller borde veta — att under de tider, då kyrkan eller kyrkorna dominerade, människan var minst lika knuten vid det materiella; att hans naiva eller dogmatiska tro inte skyddade honom mot begär eller girighet, att samhällets verksamhet i fråga om egen dom, styrelse och lagskipning förenades med ett förtryck och en grymhet, som man med minst samma rätt skulle kunna tyda som bevis på Guds frånvaro... Vår tids arbete för upplysning och för social rättfärdighet kan tillfredsställa behovet av det andliga på ett sätt som enligt vad jag tänker står i överensstämmelse med Guds plan lika mycket som, under trons tidsåldrar, konciliet i Trent och synoden i Dort".

Viktigare är kanske den kritik mot vår tid som utgår från

rationalistiska och humanistiska synpunkter, som kan ses som en fortsättning av besvikelsens och misströstan. Stämningar hos Tocqueville, John Stuart Mill, Renan, Taine och Jakob Burckhardt. Det talas om massans och om teknikens herravälde, om specialiseringen å ena sidan och konfektionskulturen å den andra, om att filmen, radion och televisionen tränger ut läsning och meditation, om tomhetens och trivialitetens styre. Då T S Eliot beskriver vår tid som "det öde landet" och dess människor som "uppstoppade" eller "ihålliga" representerar han denna förtvivalde syn; detsamma gör de diktare som i ångesten och absurditeter, ser lösenord för betraktelsen och konsten. Den mekaniserade kulturen blir en öken, från vilken de andliga heroerna känner sig tvungna att fly till det ensamma föraktets kloster och elfenbenstorn.

Visst finns det, förklarar Geyl, ett korn av sanning i dessa angrepp mot vår tids kultur. Men även den jämförelse med "den gamla goda tiden" som här förutsättes är ensidig och felriktad. Kritiken uppbares huvudsakligen av borgerliga grupper, som lever kvar i tron på behovet av en social elit, som tänker på tryggheten och friheten som ett monopol för denna elit och som mer eller mindre medvetet betraktar "ett underlag av fattiga och lydiga löntagare" som en nödvändig del av samhället. Den 1800-talskultur som man längtar tillbaka till hade inte utvecklats "den känsla av ansvar för hela samhället" som utmärker vår tid och som medfört en "starkare känslighet och en djupare förståelse". De massor om vilka man så överlägset talar har småningom genom det ökade välståndet och de sociala reformerna "rests ur de eländiga och omänskliga villkor, som de befann sig i under den aristokra-

tiska och borgerliga kulturens glansperiod" Denna utveckling har, liksom alla stora förändringar, innefattat svårigheter, spänningar och brister, men de positiva resultaten är överväldigande. "I behärsknigen av de yttre ting, i kunskap om människans individuella och sociala liv, gör Västern framsteg som aldrig förr, och varje upptäckt, varje ny teori, varje ändring framkallar konflikter som det gäller att lösa."

Jämförelser med andra stater och andra kulturer ingår i den till självplågeri drivna själv-rannsakningen som är Väster-ns ära och svaghet. Det kommunistiska samhällets fasthet och enhetlighet kontrasteras mot de ständiga striderna, intellektuella, politiska och sociala, inom Västerlandet. Men meningsbrytningar och motsättningar är frihetens och den okratins villkor — "kontrasten mellan den skenbara enigheten där och den oavbrutna striden här är inte ett tecken på att de är starka och vi svaga", utan på "den västliga kulturens vitalitet". Många ser i bitterheten och nationalismen hos de folk som frigivits eller frigjort sig från Väster-ns valde ett bevis på Västerlandets förestående undergång. Men det väsentliga är att dessa folk fått avgörande stimulanser från Väster-ns kultur och att de, trots allt hat mot kolonialismen, är bestämda av västerländska idéer och söker nå de av västerländska folk uppställda målen.

Vår kulturens, liksom alla kulturers, framtid är oviss. På grund av motsättningen mellan Väst och Öst och de nya vapnens förödande kraft lever vi, mera medvetet än tidigare generationer, i cvisshet och fara. Men detta ger oss inte skäl att nedsätta den västerländska kulturen, den största ansträngningen i mänsklighetens historia, och att förneka dess vitalitet.